

Türkiye Türkçesinde 'Mental isimler'

'Mental Nouns' in Turkish

Erkan Hirik

Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Nevşehir / Türkiye

✉ erkanhirik@gmail.com

🆔 0000-0001-6978-8981

Atrif

Citation

Hirik, Erkan (2021).
Türkiye Türkçesinde
'Mental isimler'. *Dil
Araştırmaları*, 28: 33-
55.

Başvuru

Submitted

12.02.2021

Revizyon

Revised

25.02.2021

Kabul

Accepted

12.03.2021

Çevrimiçi Yayın

Published Online

31.05.2021

Öz

Dil, yalnızca dış dünyanın algılanması için değil aynı zamanda insanın iç dünyasının anlaşılması için de birtakım işlevlere sahiptir. Kendi dışındaki varlıklara kelimeler atfederek onu anlamlandıran ve zihninde somutlaştıran insan, kendi iç dünyasının öğelerini de kelimeler aracılığı ile anlamlandırma gereksinimi duyar. Bu gereksinimin temelinde dil ve düşünce arasındaki ilişki bulunmaktadır. Dil ve düşünce arasındaki bağ, karmaşık yapıdadır. Her iki unsur birbirinden çokça faydalanır. Somut ya da soyut her türlü varlığın ifadesinde dil düşüncenin aracı olarak kullanılır. Bu açıdan dil ve düşünce arasındaki bağın temel göstergelerinden biri de mental söz varlığı ve onun üyeleridir.

Söz varlığının üyeleri geçmişten bugüne çeşitli sınıflandırmalarla incelenmiştir. Genellikle fiil, isim ve edat olarak ele alınan bu kelime türleri, alt türlere de ayrılarak ele alınmıştır. Mental fiiller de bu türlerden biri olarak ortaya çıkmış kelime türlerindedir. Benzer bir bağlamda düşünsel süreçlerde yer alan kimi kelimelerin 'mental isim' olarak değerlendirilmesi mümkündür. Mental isimler, düşünsel süreçlerde yer alan kimi kavram, olgu ve noktalarla ilgili birtakım ölçütleri barındıran kelime türü olarak mental süreçte kendisine yer bulmaktadır. Kendi iç dünyasını anlamlandırmak ve adlandırmak isteyen insan, bu türden kelimelerle bunu somutlaştırmaktadır.

Bu çalışmada bir isim türü olarak mental isimler önerilmiş ve bu türün hangi ölçütlere sahip olduğu Türkiye Türkçesi çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mental isimler, mental söz varlığı, kelime sınıfları, Türkiye Türkçesi

ABSTRACT

Language has a number of functions not only for the perception of the outer world, but also for the understanding of the interior of the human being. The human who attributes words to beings outside of himself/herself and makes them meaningful in his/her mind also needs to

make sense of the elements of his/her interior world through words. The relationship between language and thought is the basis of this requirement. The link between language and thought is complex. Both elements benefit greatly from each other. Language is used as a tool of thought in the expression of any concrete/abstract entity. In this respect, one of the main indicators of the link between language and thought is the mental vocabulary and its members.

The members of the vocabulary have been studied with various classifications from past to present. These word types, which are generally considered as verbs, nouns, and prepositions, are also divided into sub-types. Mental verbs are also among the types of words that emerged as one of these types. In a similar context, it is possible to consider some words in the intellectual processes as 'mental nouns'. Mental nouns are involved in intellectual/mental processes and they contain some criteria related to some concepts, facts and points. People who want to make sense of and name their interior concretize with these mental words.

In this study, mental nouns are proposed as a type of nouns. The criteria for this type were examined within the framework of Turkish.

Keywords: Mental nouns, mental vocabulary, word types, Turkish

0. Giriş

Dilin en temel görevi dünyada insan tarafından algılanan somut ya da soyut her türlü varlık, kavram ya da olguyu kendi yapısal özellikleri dâhilinde söz varlığı unsurlarına aktararak evreni anlaşılır kılmaktır. İnsan düşünce bakımından diğer canlılardan ayrılmaktadır. Düşüncenin ortaya çıkmasında da dil, ana tetikleyici konumdadır. Başka bir deyişle dil ve onun malzemesi olan kelimeler, ekler hatta kimi bütün yapıları olmadan düşüncenin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu nedenle etrafını anlamlandırmak isteyen insan, düşüncesini kelimelerle ifade edebilmektedir. İnsanın düşüncesini oluşturmak için dile ihtiyacının olduğu, bununla birlikte oluşturduğu bu düşünceleri aktarmak için dilin de temel bir ihtiyaç olduğu söylenebilir. Elbette dil ve düşünce arasındaki bağın kuvvetinden bahsederken bu iki kavramın kendi alanlarının olduğunu da ayrıca belirtmek gerekir. Fakat dil düşüncesiz, düşünce de dilsiz olamaz. Etrafını anlama ve anlamlandırma safhasında temel duyular aracılığı ile etrafını algılamaya başlayan insan, düşünsel sürecinin tam ortasında anlamaya ve anlamlandırmaya çalıştığı bu çevreyi, bu kez *adlandırma* aşamasına taşımaktadır. İnsan bu aşamada da *temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir müessese* (Ergin 2009: 3) olan dilin hem kendi iç dünyasını hem de dış dünyada yer alan her türlü varlık, kavram ya da olguları “kelime(ler)” ile tasvir etmeye ve tanımlamaya başlamaktadır. Bu düşünsel sürecin devamında insan, etrafında gördüğü nesnelere, kavramlara, hareketlere çoğunlukla *nedensiz* bir şekilde kelimeler atfetmektedir.

Bilimsel çalışmalarda *dil* kavramının düşünceyle ilgisi temel alınarak dilin insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biri olduğu belirtilir. Bu görüşler açık şekilde doğru olmakla birlikte dikkat edilmesi gereken hususun dilin sadece insanın kendi dışındaki varlık, kavram, hareket ve olguları adlandırmak için kullanılmadığıdır. İnsan, dil kavramını aynı zamanda *kendisini*, yani *insanı* betimlemek için de kullanması oldukça dikkat çekicidir. Bu bağlamda kendi kendisini betimleyen,

tanımlayan tek canlı insandır. Belki de dilin pragmatik temeldeki insanı canlılardan ayıran en güçlü yanı budur. Yani insan kendini, düşünce dünyasını, duygularını da dilin malzemelerini kullanarak betimlemektedir. Örneğin, *koş-* fiili ile hem kendini hem de başkasında gözlemleyebildiği hareketi tanımlayarak adlandıran insan, *düşün-* gibi bir fiil ile başkası tarafından gözlemlenemeyen ancak *kendi mental sürecinde* gerçekleştiğinde yine kendisinin anlayabileceği bir olguyu adlandırabilmektedir.

İşte tam bu sürecin sonunda insanoğlu etrafını şu türden kelimelerle tanımlamıştır: isimler ve fiiller. Evrende yer alan nesnelere, varlıklar ya da olgular dil içerisinde *isimler* ile kendisine yer bulurken yine evrendeki bu nesne, varlık ya da olguların gözlemlenebilen ya da gözlemlenemeyen hareketleri ise *fiiller* ile ifade edilmektedir.

İnsanın çevreyi algılama ve adlandırma sürecinin neticesi olarak çok çeşitli sayıda yan yana gelişler ve birleşmelerle evrendeki nesnelere isim, fiil ve edat türünden kelimelerle ifade edilse de dil araştırmalarında bu kelimeler çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Özellikle isimler ve fiiller başta olmak üzere çeşitli çalışmalarda bu kelime türlerinin farklı bakış açılarıyla tasnif edildikleri bilinmektedir.

Dilde yer alan kelime türleriyle ilgili olarak yapılan çalışmalarda farklı yaklaşımlar olsa da temelde *isim*, *fiil* ve *edat* üçlüsünün çalışmaların merkezine alındığı yönünde genel bir kabulden söz edilebilir. Kelimenin ne olduğu, kelimelerin türleri ve bu türlerin bağlam içerisindeki görevleri çeşitli açılardan ele alınmıştır.

Bilim ve dil arasındaki ilişkinin *terim*, *tanım* ve *tasnif* adı verilen üçlü ilişkiye dayandığı bilinmektedir (Filizok 2005). Buradan bilimsel ilkeler temelinde terimlerin ve bu terimlere ait tanımların sınırlarının iyi çizilmesi gerektiği, tasniflerin de bu tanımlamalar çerçevesinde etraflıca yapıldığında bilim ve dil arasındaki ilişkinin hedefine ulaşacağı anlamı ortaya çıkmaktadır. Bilimsel bilginin üretilmesi, bilimsel bilginin üretiminin de yöntemini ifade etmektedir. Bilgi birimi hâline gelmiş bir kavram, aynı zamanda ilgili bilim dalında adı konmuş, yani terimleştirilmiş bir bilimsel bilgiyi ifade eder (Karataş 2020: 19). Bu bağlamda kelimenin ne olduğu, kelimelerin türleri ve bu türlerin alt sınıflarının sınırlarının çizilmesi ile bu sınırlara dahil olan türlerin etraflıca incelenmesi önem taşımaktadır. Karataş, bilimin vazgeçilemez kuralının üretilen bilgiyle ilgili terimlere sahip olmak, bu terimlerin sınırlarını, anlamlarını çok iyi ve belirgin bir biçimde tanımlamak ve tanımlanan bu terimlerle birlikte ele alınan bilginin çok belirgin bir sınıflandırılmasını yapmak olduğunu söylemektedir (Karataş 2020: 20). Tüm bu verilerle birlikte kelimenin sınırları ve türleri ile bu türlerle ait alt sınıflandırmalara genel bakış aşağıda ele alınmış ve bir isim türü önerisi verilerek bu türün sınırları çizilmeye çalışılmıştır.

1. Kelime ve Türleri Hakkında

Dilbilimciler, kelime kavramının belirsiz olduğu görüşünde birleşmektedir (Lyons 1983: 180). Kelimenin ne olduğuna ilişkin sayısız tartışmanın kişiyi kuşkuya düşürdüğünü belirten Saussure, "Biraz düşününce de kelime kavramının bizim somut birim kavramımızla bağdaşmadığını görürüz." demektedir (Saussure 1998: 159). Kelime kavramı dil çalışmalarının tarihi dönemlerinden çağdaş dönemlere kadar araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Örneğin Aristoteles, *filleri* (rhéma) ve *isimleri*

(onoma) kelime çeşitleri içerisinde ele almaktadır (Law 2003: 29). Platon'da ise *logos* yani cümle, fiillerin isimlere (nesnelere) katıldığı bir dizidir ve her cümle bir *isim* (onoma) ve *fiil* (rhéma) içermelidir (Dinneen 1995: 118). Tesnière (1959) işlevsel yaklaşım neticesinde söz dizimsel bir sınıflandırma ortaya koyarak *ad* (özne), *fiil* (yüklem), *sıfat* (adın/öznenin belirteni ya da niteleyeni), *zarf* (fiilin tamlayanı) biçiminde kelime sınıflandırması önermiştir. Grønbech (2000) Türkçedeki tüm kelimeleri *isim* ya da *fiil* olarak ele almış ve gramer öğelerine ise köken bakımından yaklaşarak *edat*, *zarf*, *sıfat* gibi öğeleri de asıl yapıları açısından isim ve fiil grubu içinde değerlendirmiştir.

Morfoloji çalışmalarının temelini oluşturan *kelime* kavramı hakkında farklı tanımlar bulunduğu gibi bu tanımlara binaen araştırmacıların sınıflandırma önerilerinin de farklılaştığı görülmektedir.

Ergin'e göre "Manası veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğu." (Ergin 2009: 95) şeklinde tanımlanan kelime, Korkmaz tarafından "Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan ve tek başlarına zihindeki belirli kavramlara karşılık olan somut ve soyut söz kalıplarıdır; somut ve soyut kavramlar arasında ilişki kuran dil birimleridir." şeklinde tanımlanmaktadır (Korkmaz 1992: 100). İmer vd. ise "Kendisinden önce ve sonra bir boşluk bulunabilen, anlam taşıyan birim" olarak tanımlamakta ve "Tümce içinde gerekli ekleri de almış olan diğer birimlerden bağımsız olarak söylenebilen birim." biçiminde açıklamaktadır (İmer vd. 2011: 228-229). Uzun ise çalışmasında "Sözcük, dil bilgisi çalışmalarında öteden beri hep sorun olmuştur. Dil kuramları sözcükten hiç vazgeçmemiş ama onunla ilgili sorunları genel geçer bir çözüme de kavuşturamamıştır." şeklindeki değerlendirmesiyle farklı yaklaşımların bulunduğu dikkat çekmektedir (Uzun 2004: 46).

Kelime ile ilgili tanımlamalara bakıldığında araştırmacıların kavrama farklı açılardan yaklaştığı görülmektedir. Ergin'in kelime tanımından *anlam* ya da *işlevi* temel aldığı ve tek başına kullanılabilir olmasının bir ölçüt olduğu anlaşılmaktadır. Korkmaz'ın tanımına bakıldığında ise *somut* ya da *soyut* olma durumunun tanımın merkezinde yer aldığı görülmektedir. İmer vd.'nin ölçütünde kelimenin birimlerden bağımsız olması temelde yer almaktadır. Araştırmacıların tanımlarının bu farklılığı *kelime* kavramının türlerinin de farklı şekilde ele alınmasına neden olduğu görülmektedir.

Kelime türlerinin genel olarak Türk dili üzerine yapılmış çalışmalardaki görünümü şu şekildedir:

Deny (1941) çalışmasında Türkçe kelimeleri *isim*, *zamir*, *sıfat*, *zarf*, *fiil*, *bağlaçlar*, *nidalar* şeklinde yedi türden oluşan bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Banguoğlu'nun (2007) sınıflandırmasında ise *ad*, *sıfat*, *zamir*, *zarf*, *takı*, *bağlam*, *ünlem* ve *fiil* başlıklarında kelimeler incelenmiştir. Ergin (2009) *isimler*, *sıfatlar*, *zarflar*, *zamirler*, *fiiller* ve *edatlar* şeklinde kelimeleri gruplandırmıştır. Hacıeminoğlu ise edatların sonradan ya bazı isimlerin kalıplaşması ya da bazı eklerin kaynaşıp donması sonucunda ortaya çıktığını belirterek Türkçede *isimler* ve *fiiller* olmak üzere iki kelime türünün varlığından bahsetmektedir. Hacıeminoğlu ayrıca Türk dilinde kelimelerin daha başlangıçta, tek heceli kökler hâlindeyken tabii olarak iki kısma ayrıldıklarını

belirtir. Hacıeminoğlu, Türkçe söz varlığında kelimelerin kaynak, yapı ve özellik bakımından ele alındığında üç bölümde değerlendirilebileceğini belirtmektedir: *isimler, fiiller, edatlar* (1992: 14). Korkmaz, isim köklerinin dilin kendi başlarına var olan bağımsız öğeleri olduğunu belirtirken hareketleri karşılayan fiil köklerinin ise bağımsız olmadığını ve fiillerin gerçekleşmesinin nesnelere bağlı olduğunu ifade etmektedir. Fiillerin nesnelere bağlı olması fiilleri nesnelere ortak öğeleri durumuna getirmiştir. Korkmaz'a göre birçok nesne aynı hareketi yapabilir. Dolayısıyla, bir hareket kendi kapsamı içine birçok varlık ve nesneyi alabilir. Bu nedenle nesnelere somutluk, hareketlerse ise soyutluk vardır. Bu nitelik farkı dolayısıyla isim kökleri birer tek varlık, nesne veya kavramı karşıladığı hâlde, fiil kökleri birçok varlık, nesne ve kavram arasında ortaklaşan soyut hareketi karşılar (Korkmaz 2007: 13). Johanson, Türk dillerinin ana kelime sınıflarını *isimler* ve *fiiller* olarak ele alarak bu tasnifin isim ve fiil köklerinin sınıflandırılmasına benzemediğini belirtir (Johanson 1998: 38-43).

Yener (2007) çalışmasında kelime türleri ile görevlerini birbirinden ayırır ve kelime türlerini *ad* ve *eylem* olmak üzere iki grupta tasnif eder. Sözcüğün görevlerini "sözcüğün dilsel görevleri" başlığı altında "adı", "önad", "belirteç", "ilgeç", "bağlaç" ve "ünlem" olmak üzere altı gruba ayırır. Delice (2012) ise kelime türlerini "sözlüksel anlamlı" ve "dil bilgisel anlamlı" olmak üzere iki temel gruba ayırarak *isim, zamir, sıfat, zarf* ve *asıl fiili sözlüksel anlamlı; bağlama edatı, çekim edatı, ünlem edatı, pekiştirme edatı* ve *yardımcı fiili* ise *dil bilgisel anlamlı* kelimeler arasında değerlendirir.

Böreççi ve Tepeli kelimelerin sınıflandırılırken dil sisteminin aşamalarının dikkate alınması gerektiğini ve kullanılan terimlerin de bu aşamalara uygun olması gerektiğini belirtmektedir. Araştırmacılara göre sözlük bilimsel olan söz dizimsel olan birbirinden ayrılmalıdır (Böreççi ve Tepeli 2013: 101). Nitekim kelimelerin tek başlarına ya da bağlamda dizime girdiklerinde işlevleri ve anlamları farklılık yaratabilmektedir. Bu da kelimelerin ve kelime türü olarak kabul edilen fiillerin ve isimlerin kendi içlerinde farklı şekillerde sınıflandırılmasına neden olmaktadır.

Kelimelerin tasnif sonucunda fiil ve isim olarak ele alındığı, bunların da yine farklı bakış açılarıyla incelendiği görülmektedir. Aşağıda kelime türlerinden fiiller ve isimlerle ilgili yapılmış çeşitli tasniflere değinilerek mental isim sınıfının ne olduğu ve bu genel çerçevede yerinin neresi olduğu ele alınmıştır.

1.1. Kelime Tasniflerinde Fiilin Yeri

Çeşitli çalışmalarda kelimeler türlerine ayrıldığı gibi bahsi geçen bu kelime türlerinin de alt türlerinin olduğunu gösteren çok sayıda çalışmalar yapılmıştır. En başta fiiller çeşitli açılardan sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmaların da temelinde yine araştırmacıların fiil kategorisine olan yaklaşımları yer almaktadır. Vendler (1967) fiilleri dört sınıfa ayırmış ve zaman zarflarını, zaman çekimlerini ve mantıksal gerekliliklerini sınır çizme ölçütü olarak kullanmıştır. Vendler (1967) fiilleri *durumlar* (states), *etkinlikler* (activities), *beceriler* (accomplishments), *edinimler* (achievements) şeklinde sınıflandırmaktadır. Dowty çalışmasında fiilleri sınıflandırırken Vendler'in dörtlü kategorisini temel alır. Bu kategorileri birbiriyle kıyaslayarak ele alan Dowty,

örnekler vererek bu kategorilerin birbirinden farkını anlatır (Dowty 1979: 55). Ryle “*edinimler*” (achievements) adını verdiği kategoriye *sonuç bildiren fiilleri* (resultative verbs) eklemiştir. *Sonuç bildirmeyen fiilleri* de “etkinlikler” (activities) kategorisinde değerlendirerek alt sınıf oluşturmuştur (Ryle 1949: 149-150). Chafe (1970) ise fiilleri “*durum fiilleri*” (State verbs) ve “*Durumdışı Fiiller*” (Non-state verbs olarak sınıflandırmaktadır.

Fiillerin semantik olarak sınıflandırılması konusunda kapsamlı bir ayırım yapan araştırmacılardan bir diğeri de Levin’dir. Araştırmacının sınıflandırması yalnızca anlam odaklı değil, aynı zamanda fiilin gerçek hayattaki gerçekleşme şeklini ölçüt olarak benzer olanları bir kategoride değerlendirmiştir ve fiilleri detaylı bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur (Levin 1993: 111-276). Palmer fiilleri *tam fiiller* (full verbs) ve *yardımcı fiiller* (auxiliaries) olarak gruplandırmaktadır. Ayrıca Palmer tam fiiller de kendi içerisinde “bağlayıcı fiil” (catenative) ve “bağlayıcı olmayan fiil” (non-catenative) olarak ayırır (Palmer 1968: 15). Biber vd. ise fiilleri tematik olarak *hareket fiilleri* (activity verbs), *iletişim fiilleri* (communication verbs), *mental fiiller* (mental verbs), *ettirgen fiiller* (causative verbs), *oluş fiilleri* (verbs of occurrence), *ilişki ve varoluş fiilleri* (verbs of existence or relationship), *görünüş fiilleri* olarak ele almaktadır (Biber vd. 2003: 103-109). Türkçe üzerine yapılmış çalışmalarda da fiillerin farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Hacıeminoğlu, *yapılarına göre, muhtevalarına göre, durumlarına göre, kullanışlarına göre, fâil ile ilgilerine göre, nesne ile ilgilerine göre, mahiyetlerine göre* olmak üzere temel yedi sınıfta fiilleri ele alır (Hacıeminoğlu 1992: 15). Banguoğlu ise “ifade ettikleri olup bitenin niteliğine göre” fiilleri *kılış fiilleri* (verbe d’action) almak, taşımak, kazmak; *durum fiilleri*, (verbe d’état) yatmak, susmak, beklemek; *oluş fiilleri* (verbe devenir) doymak, uzamak, kararmak diye kollara ayırmıştır (Banguoğlu 2007: 408). Bununla birlikte Banguoğlu fiilleri anlamlarına göre ve kullanışlarına göre olarak da ele alır (Banguoğlu 2007: 409). Özönder, fiilleri birkaç açıdan ele alarak sınıflamaktadır:

A. Leksik-Semantik Açıdan Fiil

1. Tematik Açıdan Fiil

2. Fiilde Tam Anlam-Eksik Anlam (Asıl Fiiller-Yardımcı Fiiller)

B. Yapıları Bakımından Fiiller

C. Gramatikal Açıdan Fiil (Özönder 2011).

Yıldız, isimlerle ilgili çalışmaların çok sayıda olduğunu belirterek fiillerle ilgili yapılmış fiil sınıflandırma örneklerini verir. Araştırmacı fiiller için şu sınıflandırma önerisinde bulunur:

“1. Oluş Fiilleri

1.1. Varoluş Fiilleri: *doğ-, yaşa-, öl-, diril-*

1.2. Olma Fiilleri: *acık-, ısın-, soğu-, üşü-, piş*

1.3. Değişim Fiilleri: *değiş-, sarar-, yaşlan-, küçül-, büyü-*

2. Durum Fiilleri: *bekle-, dur-, otur-, yat-, uyu-*

3. Hareket Fiilleri: *aç-, al-, çiz-, kaz-, sil-, taşı-, temizle-, yaz-*

4. Bağlantı Fiilleri: *etkile-, sebep ol-, neden ol-, yol aç-*

5. Mental Fiiller

5.1. Biliş Fiilleri: *düşün-, bil-, anla-*

5.2. Psikolojik Durum Fiilleri: *sev-, üzül-, tiksini-*

5.3. Algı Fiilleri: *gör-, işit-, kokla-*

6. İletişim Fiilleri: *konuş-, söyle-, sohbet et-, nutuk at-, hitap et-*

7. Doğa Fiilleri: *es-, dalgalan-, yağ-* (Yıldız 2017: 362).

Söz varlığı incelemelerinin temelinde tasnif bulunmaktadır. Yapılan tasnife göre inceleme gerçekleştirilir. Çeşitli çalışmalarda fiiller biçimsel ve işlevsel açıdan sınıflandırılmış ve incelemeler de bu bağlamda yapılmıştır. Tematik sınıflandırmalarda fiillerin özelliklerinin etraflıca ortaya koyulmaya çalışıldığı görülmektedir.

1.2. Kelime Tasniflerinde İsmi Yeri

Fiil sınıflandırmalarında olduğu gibi isimler de araştırmacılar tarafından tanımlamalarında aldıkları ölçüte göre farklı şekillerde sınıflandırılmıştır.

Tematik kelime sınıflandırmalarında önemli bir isim Dornseiff'tir. Dornseiff (2004), özellikle Almanca'nın söz varlığı konusunda yaptığı çalışmayla tanınmaktadır. Dornseiff tarafından hazırlanan *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* adlı çalışmada kelimeler metin havuzlarından seçilmiştir. Seçilen bu kelimeler temalara göre ayrılmış ve türü fark etmeksizin bu temalar altında ele alınmıştır. Dornseiff'e göre bu kelimeler şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Natur und Umwelt "Doğa ve Çevre", 2. Leben "Hayat", 3. Raum, Lage, Form "Uzay, Yer ve Biçim", 4. Größe, Menge, Zahl "Boyut, Miktar, Sayı", 5. Wesen "Varlık, Huy", 6. Zeit "Zaman", 7. Sichtbarkeit "Görülebilir, Görünür", 8. Ort und Ortsveränderung "Yer ve yer değiştirme", 9. Wollen und Handeln "İstemek ve Harekete Geçmek", 10. Fühlen "Hissetmek", 11. Das Denken "Düşünce", 12. Zeichen "Sembol", 13. Wissenschaft "Bilim", 14. Kunst und Kultur "Sanat ve Kültür", 15. Zusammenleben "Toplumsal Hayat", 16. Essen und Trinken "Yemek ve İçmek", 17. Sport und Freizeit "Spor ve Boş Zaman", 18. Gesellschaft "Toplum", 19. Geräte, Technik "Cihazlar ve Teknoloji", 20. Wirtschaft, Finanzen "Ekonomi, Finans", 21. Recht, Ethik "Hukuk ve Etik", 22. Religion, Übersinnliches "Din ve Doğaüstü"

Bunlarla birlikte Türkçe üzerine yapılmış çalışmalarda da isimler üzerine araştırmacıların kavramsal ve tematik temelli olmak üzere çok çeşitli sınıflandırma önerilerinin olduğu görülmektedir.

Türkçede isimlerin sınıflandırılmasıyla ilgili önerileri tarihi metinlerden itibaren gözlemek mümkündür. Ali Şir Nevâî, *Muhâkemetü'l-Lügatayn*'de isimleri ve fiilleri anlamlarına göre sınıflandırmaktadır. Nevâî'nin isim sınıflandırması şu şekildedir:

Akrabalık adları, "Ak öy" parçaları, Kuşlar, Dağlık ve düzlük yer adları, Hayvan seslenmeleri, Yaşlarına ve türlerine göre atlar, Av hayvanları, Binit takımı, Giysiler, Yemeklik koyun uzuvları, Yemek ve yiyecekler, İçkiler, "Sevgi-sevgili güzel-güzellik" etrafındaki kelimeler (Barutçu Özönder 1996: 51).

Tarihi metinlerden *Ed-dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye* adlı eserde isimlerin tematik olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu sınıflar şunlardır:

1. Yüce Allah, gök ve gökte bulunanlarla yer ve yerde bulunanlar, 2. Sular, 3. Güzel kokulu bitkiler, 4. Meyveler, 5. Ağaçlar, 6. Hububatlar, 7. Yiyecekler, 8. Evcil Hayvanlar, 9. Yabani Hayvanlar, 10. Binek Hayvanları, 11. Koşum Aletleri, 12. Renkler, 13. Sürüngenler ve Böcekler, 14. Aletler, 15. Savaş Aletleri, 16. Kuşlar, 17. Giyim Eşyaları, 18. Vücut Organları, 19. İnsanların Nitelikleri ve Renkleri, 20. Türkçe Sayılar, 21. Meslek Adları, 22. Türk Erkek Adları, 23. Türk Kadın Adları (Toparlı 2003).

Türkçe söz varlığının yabancılar tarafından da sınıflandırılarak ele alındığı görülmektedir. Molino'nun *Turkish Lexical Content in Dittionario della lingua Italiana Turchesca* adlı eserinde isimlerin ve fiillerin sınıflandırıldığı görülmektedir (Siemieniec-Golaś, 2005). Bu sınıflandırmada isimlerin yine anlamsal olarak çok detaylı tematik sınıflandırmaya tabi tutulduğu görülmektedir.

Dankoff ve Kelly (1982), *Mahmud al-Kaşgarî Compendium of the Turkic Dialects* (Divân Lugât at-Türk) adlı çalışmalarında konulu dizin (topical index) oluşturarak söz varlığını ele almışlardır. Burada yer alan sınıflar şu şekildedir:

Doğa (Nature), Hayvanlar ve Bitkiler (Animals and Plants), Günlük Yaşam (Daily Life), Toplum (Society), Manevi Yaşam (Spiritual Life), İnsan Karakteri (Human Characteristics), Çeşitli Fiiller (Activities, Miscellaneous Actions), Duyular (The Senses), Soyutlamalar, Çeşitli ilişkiler (Abstractions, Miscellaneous Relationships), Nesne (Particle)

Öner, Kaya ve Özşahin (2010) tarafından hazırlanan *Lehçe-i Tatari'nin Söz Varlığı Üzerine Bir Deneme* adlı çalışmada isimler anlamsal bakımdan söz varlığı ürünleri olarak sınıflandırılmıştır. Etraflıca oluşturulmuş olan bu sınıflandırma şu şekildedir:

1. Evren, zaman 2. Dünya, gökyüzü, hava olayları 3. Madenler, mineraller 4. Bitkiler 5. Hayvanlar 6. İnsan vücudu 7. Doğum, hayat, hayatın çağları, ölüm 8. Hastalıklar 9. Hekim, eczacı, cerrah 10. Besinler 11. Giyimler, süs, takı 12. Ev 13. Mobilya, kap, kacak 14. Şehir 15. Evlilik, aile, akraba 16. Ticaret, iş, para, maliye işleri 17. Meslekler 18. Tarım, bahçecilik 19. İnşaat 20. Dil bilgisi, yazma sanatı, edebiyat 21. Bilimler 22. Güzel sanatlar 23. Toplum ilişkileri, oyunlar, sporlar 24. Yolculuk 25. Toplum, hükümet 26. Yasama, hukuk 27. Ordu, savaş 28. Dinler, inançlar 29. Soyut terimler 30. Vücudun duyuları, beş duyu 31. Düşünce, irade, hareket, duygu 32. Değerler, eksiklikler, erdemler, kusurlar

Tematik sınıflarının çeşitliği bağlamında bir çalışma da Öztürk (2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı isimleri 57 alt sınıfa ayırarak Türk dilinin isim söz varlığının oldukça detaylı bir incelemesini ortaya koymuştur.

Türkçede isimlerin ve fiillerin tematik sınıflandırılması konusunda detaylı sınıflandırmalardan biri de Şirin'e (2009) aittir. İsimlerle ilgili Şirin'in sınıflandırma önerisi ana başlıklarıyla şu şekildedir:

1. Zaman, 2. Gökyüzü, Hava Olayları, 3. Bitkiler, 4. Hayvanlar, 5. İnsan Bedeni, 6. Coğrafya, 7. Gündelik Yaşam Öğeleri, 8. Birey, Toplum, Halk, Devlet, Siyaset, Savaş, 9. Sayı Adları, 10. Kavramlar, 11. Varlıkların Olma ve Bulunmaları, 12. Olasılık

Erdem ve Sarı, isimler ve isim öbekleriyle ilgili kavramsal kategorilerin *sayı, durum, cinsiyet, iyelik* olabileceğini belirtmektedir (Erdem ve Sarı 2010: 323).

Boz (2020), çalışmasında genel olarak kelime türlerine yönelik bir tasnif önerisinde bulunmuş ve isimlerin *sözlüksel anlamlı birimler* ve *dilbilgisel anlamlı birimler* olarak alt türlerinin olduğunu ifade etmiştir.

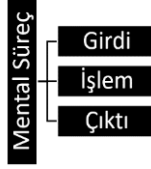
Yukarıdaki çeşitli çalışmalarda isimlerin farklı ölçütler bağlamında aynı isimlerde olduğu gibi sınıflandırıldığı görülmektedir. İsimlerin farklı ölçütlerle farklı açılardan sınıflandırılması isim kategorisinin etraflıca ele alınmasına olanak tanıdığı gibi dilin söz varlığı bağlamında incelenmesine olanak tanımaktadır.

2. Mental İsimler

Dil incelemeleri insanın doğasını anlamanın en temel yollarından biridir. Dilin doğasının ne olduğu, dilin insanın zihinsel süreçlerini ne bakımdan yansıttığı ya da düşüncenin akışını ve karakteristik yanlarını nasıl biçimlendirdiği gibi sorular çeşitli araştırmaların konuları olmuştur. Buna ek olarak Chomsky, zihnin doğasını insan dilinin doğasıyla bir/eş tutmaktadır (2001: 16-21). Chomsky'nin bu düşüncesi *dil* ve *zihni* aynı düzlemde ele alan bir görüş olarak ön plana çıkmaktadır.

Tüm diller, duyguların ve düşüncelerin aktarılma metodu bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Ancak her ne kadar diller bu bağlamda farklı olabilseler de her dilin insanın içinde bulunduğu duygu/düşünce durumunu tarif edebileceği dil araçları bulunmaktadır. İnsanın duygu/düşünce evreninde gerçekleşen her olayın, hareketin, kavramın ya da olgunun dilde karşılığı bulunur. Dildeki bu karşılıklar *isim* ya da *fiil* cinsinden kelimelerle ortaya çıkabilir. İnsanın duygu/düşünce durumunu ifade eden bu kelimeler fiil de olsa isim de olsa *mental süreç* denilen algı dizisiyle elde edilen bilgilerin işlendiği bu bağlamda bir hareketi ya da bir kavramı ifade edebilir. Yani isim ya da fiil olması ile onun bu sürecin üyesi olması arasında doğrudan bir bağ vardır. Mental sürecin temeli her zaman çevrenin algılanmasıdır. Çevre algılanmadığı müddetçe kişi bunu zihinsel süzgeçten geçiremez, bu nedenle de bunu, ne davranışı ile (görsel/işitsel) ne de dili (sözlü/yazılı) ile ifade edebilir. Beş temel duyu insanın çevresini algılamada kullanılmaktadır. Görme, işitme, tatma, koklama ve dokunma duyuları insanın dünyayla bağlantısının ya tek başına ya da müşterek olarak kurulmasını sağlamaktadır (Hirik 2018: 34). İşte tam da bu aşamada mental sürecin *girdi* basamağından bahsedilebilir. Buna ek olarak insanın duyu organları ile algılaması ile başlayan mental süreçte farklı duylardan gelen uyarıcılar, insanın beynindeki dil merkezlerinde işlenir. Bu işlem neticesinde de algılanan bilgiler anlamlı hâle getirilir. Bu aşama mental sürecin *işlem* aşamasıdır. Bir sonraki aşamada ise algı araçları ile alınan, işlem sürecini tamamlayan bilgilere dönütler sağlanır, burası mental sürecin son aşaması olan *çıktı* basamağıdır. Böylece mental sürecin toplam üç evresinden bahsedilebilir. Dilsel etkinlik olarak burada kişinin algıladığı duruma karşı sergilediği tutum ortaya çıkacaktır (Viberg 2001: 1294). Bu anlamda mental süreç, insan zihninde gerçekleştiği için insanın dış çevreden aldığı *bilgiyi alma anını*, aldıktan sonra *işleyişini* ya da *çıktı* vermesini ifade edilmektedir. İşte bu bilgiyi alma anından çıktı verme anına kadar geçen süreçte *fiiller* ve *isimler* görev yapmaktadır. Örneğin, *üzül-*

sevin-, *kork-* gibi fiil cinsinden kelimeler ile *üzüntü*, *sevinç*, *korku* gibi isim cinsinden kelimeler bu mental sürecin bir üyesidir. Fiil ve isim cinsinden kelimelerin üyesi olduğu mental süreç Hirik (2018: 35) tarafından şu şekilde gösterilmektedir:

Şekil 1. *Mental Süreç Basamakları*

Diller araştırmacılar tarafından söz varlığı bağlamında farklı ölçütler temelinde ele alınmış ve bu söz varlığı çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Dil araştırmalarının başladığı en eski dönemlerden çağdaş döneme kadar süregelen bu sınıflandırmaların hepsinin kendisine göre katkı sağladığı açıktır. Anlamın temel alındığı son zamanlarda yapılan sınıflandırmalarda tasnif denemelerinin daha detaylı şekilde kelime sınıfları önerdiği açık şekilde görülmektedir. Özellikle tematik söz sınıflandırmalarının ana sınıflarıyla birlikte birçok alt sınıflarının olduğu, böylece söz varlığı üyelerinin detaylı bir sınıflandırmaya tabi tutulduğu göze çarpmaktadır. Dillerin iç yapılarının çözümlenmesi anlam bağlarının tam ortaya konması ve dillerin ifade kabiliyetlerinin sınırlarının ortaya çıkarılması için detaylı tematik söz varlığı sınıflandırmaları önem taşımaktadır.

Givon, dilin kelime sınıflarını belirlemenin ancak anlamsal, biçim bilgisel ve söz dizimsel ölçütlere göre yapılabileceğini belirterek tüm dillerin en azından isim ve fiil gibi iki kelime sınıfına sahip olduğunu ve bu sınıfların genellikle anlamsal değerlerle tanımlandığını ifade eder. İsim, fiil, sıfat ve zarflar temel kelimeler olarak görev yaparlar (Givon 2001: 49). Bu bağlamda sınıflandırma ölçütlerinin en yaygınlarından olan *anlamın ön plana çıkarılmasıyla mental fiiller* gibi *mental isimlerden* de bahsetmek mümkün olabilecektir. Nitekim yapılan fiil sınıflandırmalarıyla ilgili çalışmaların bir kısmında *akıl*, *idrak*, *düşünce* kavramlarına ait hareketlerin çeşitli terimlerle de olsa bir *mental sınıf* oluşturduğu ve *mental fiil* türünden bahsedildiği bilinmektedir. Yerli ve yabancı araştırmacıardan Fillmore (1971), Levin (1993), Sarıyev-Güder (1998), Zekiyev (2002), Biber vd. (2003: 103-109), Arnazarov (2004: 193-194), Yıldız (2017a, 2017b), Lycan ve Prinz (2008: 37) Şirin User (2009) gibi birçok çalışmada fiillerle birlikte farklı adlarla da olsa *mental fiil* türlerinden bahsedildiği bilinmektedir.

Düşünce sisteminin varlığı ile diğer canlılardan ayrılan insanın bir bilgiyi algılama, onu analiz etme ve sonucunda da çıktı verme özelliğinin olduğu bilinmektedir. Mental süreçte insan dış bir kaynaktan duyularıyla aldığı bilgiyi ya da uyarıcıyı zihninde işler ve nihai olarak diğer şahıslar tarafından görülebilen ya da görülemeyen birtakım çıktılar ortaya koyar. İşte bu süreç boyunca ortaya çıkan her türlü hareket dilde *mental fiiller* ile kendisine karşılık bulur. Mental fiiller, duyu organları ile harekete geçen algının zihinsel süreci etkilemesi ve sonuçta çeşitli dönütlerin de verilmesini kapsayan, psikoloji temelli hareketleri ifade eden fiillerdir. Fiilin *niteliği* ve *gerçek hayattaki karşılığı* ölçütünü merkeze alarak yapılan sınıflandırmalarda *mental fiil* kavramı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda *mental fiillerin* insan zihninde gerçekleşen olayları anlatmada

kullanıldığı anlaşılabilir. Başka bir deyişle *mental fiil* doğrudan düşüncenin kullanılarak gerçekleştirildiği, genelde bir tetikleyici ile başlayan, psikolojik ve duygusal etkenlere doğrudan bağlı, çoğunlukla üçüncü kişiler tarafından gözlemlenemeyen, gözlemlendiği durumlarda da çeşitli anı-uslamlama bağlantılarıyla bunu ortaya koyan fiiller olarak tanımlanabilir (Hirik ve Çolak 2017: 261-263). İşte mental fiillerin de yer aldığı mental süreç, kendi içerisinde *isim* vazifesi gören başka üyelere de sahiptir. Diğer bir deyişle sürecin içerisinde dil boyutunda yalnızca fiiller yer almaz. Söz varlığının diğer üyeleri olan isimler de bu bağlamda görev almaktadır. Ergin, “Fiil kökleri ise kullanılma sahasına tek başlarına çıkamazlar. Muhakkak surette, nesnelere, şahsa, zamana vs.’ye bağlanarak vazife görürler ki bu bağlantı da fiil köklerine birtakım ekler getirmek suretiyle olur. Hiçbir nesneye bağlamadan mücerret olarak hareketleri ifade etmek gerekince de fiil kökleri tek başlarına kök hâlinde kullanılmazlar (...) Görüyoruz ki fiil kökleri tek başlarına kullanılmıyorlar. Onlar ancak tek başlarına mânâlı dil birlikleridir. Yani isimleri kökleri aynı zamanda en basit, daha doğrusu en küçük kelimelerdir. Fakat fiil kökleri ses ve eklerden büyük olmakla beraber kelimededen küçük dil birlikleridir. Yani fiil kökü kelime köküdür, fakat kelime değildir.” (Ergin 2009: 110) diyerek fiillerin kullanım sahasına çıkmak üzere birtakım şartlara tabi olduğunu açıkça söylemektedir. Buradan hareketle mental fiillerin de diğer fiiller gibi *bağımlı morfepler* olduğunu söylemek mümkündür

Tam da bu noktada, mental süreçte yer alan isimlerin bazı ölçütleri de göz önünde bulundurarak *mental isimler* olarak adlandırılabilceği bu kelimelerin anlam alanlarından yola çıkılarak söylenebilir. Diğer bir ifadeyle bir kısmı isimleşen mental fiillerden oluşan, bir kısmı da kendine has olan ve bazı özellikler taşıyan kimi kelimelerin *mental isim* olarak değerlendirilebileceği söylenebilir. Mental isim; *girdi*, *işlem* ve *çıktı* basamaklarına sahip olan mental sürecin içinde yer alan, kalıcı isim olarak sözlüklerde madde başı hâline gelebilecek nitelikte ve bu süreçte doğrudan bir noktanın adı olan kelimelerdir. Bir diğer ifadeyle mental süreçte yer alabilen ancak sözlükselleşme süreciyle kalıcı isim hâline de gelebilme olanağı olan kelimelerdir.

Bir kelimenin *mental isim* olarak anılabilmesi için sağlaması gereken bazı temel şartlar vardır. Dolayısıyla mental sürece dâhil olmuş her isim, bu şartları sağlamadığı müddetçe mental isim olarak adlandırılmaz. Bir kelimenin *mental isim* çerçevesinde değerlendirilebilmesi için sağlaması gereken şartlar şunlardır:

- *Mental fiiller ile bağlantılı olma*
- *Mental süreçte bir noktayı/olguyu/kavramı ifade etme*
- *Kalıcı isim hâline gelmiş olma*

2.1. Mental İsimlerin Özellikleri

2.1.1. Mental Fiiller ile Bağlantılı Olma

Fiil türlerinin tematik sınıflandırılması sonucu ortaya çıkmış bir tür olduğu söylenebilecek olan *mental fiiller*, Türkçenin en eski metinlerinden bugüne kadar oldukça işlek şekilde kullanılmaktadır. Türkçenin tarihi dönemleriyle ilgili yapılmış olan çalışmalarda (Yaylagül 2005, 2010; Yıldız 2016, 2019, 2020; Kılınç 2019; Seçkin 2019) mental fiil türlerinin özellikleri açık bir şekilde ortaya koyulmuştur. Benzer şekilde Türkçenin çağdaş dönemine dair yapılan çalışmalar da (Kamchybekova 2010,

Şahin 2012, Türkdil 2013, Fakirullahoğlu 2016, Hirik 2018, Sarı 2019) bu fiillerin mevcut görünümünü ortaya koymaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi Ergin'in *fiil kökleri kelime köküdür, fakat kelime değildir* (Ergin 2009: 110) ifadesi, fiil köklerinin kullanım sahasına çıkabilmesi için birtakım dil içi diğer unsurlarla birliktelik kazanması gerektiğinin göstergesidir. Bu bakımdan fiillerin tek başlarına anlaşılabilir olması için ya fiile gelebilen çekim ekleriyle kullanılması ya da isimleşerek bağımsız kullanıma özelliğini kazanması beklenir. Dolayısıyla aslında mental fiillerin bağımlı morfolojik unsurlar olarak kullanıldığını, bağımsız olabilmesi için isimleşmesi gerektiğini söylemek gerekir. Bu noktada iki husus ortaya çıkmaktadır: *mental fiil özelliğini kazanan kelimeler ve mental isimler*.

Mental isimler, mental fiillerle anlamsal olarak oldukça bağlantılıdır. Başka bir deyişle mental isimlerin ortaya çıkması aslında büyük oranda mental fiillerin varlığı ile mümkündür. Mental süreç içerisinde gerçekleşen ve mental fiillerle dil dünyasında kendisine yer bulan hareketler, yine dil içinde isme dönüşerek de kullanım sahasına çıkabilmektedir. Örneğin *kork-*, mental sürecin *çıktı* noktasında yer alan bir fiildir. Yapısal olarak *kork-* fiilinden türeyen *korkmak* geçici isim şeklinde bu fiilin adıdır, ancak *korku* kelimesi ise yine aynı fiil yapısından türeyen bir isim olmakla birlikte *kork-* fiilinde anlatılan hareketin kavramlaşarak dil boyutunda kendisine isim cinsinden yer bulmuş şeklidir. Daha kısa bir ifadeyle *korku* kelimesi mental süreçte bir noktanın *ismidir* dolayısıyla da *mental isim* olarak görev yapar. *Korku* sözcüğünün mental fiil olan *kork-* ile bağlantılı olduğu da açık bir şekilde görülmektedir.

Mental isimlerin mental fiillerle bağlantılı olma olmasının temelinde mental fiillerin bağımlı morfemler olarak kullanılması ile birlikte ya isimleşmeye ya da dil içi diğer (zaman, şahıs, kip ekleri vs.) unsurlara ihtiyaç duyması bulunmaktadır.

Mental fiil temelli mental isimlere şu örnekler verilebilir:

Mental Fiil	Mental Fiil Türü	Mental İsim	Mental İsim Türü
bak-	girdi fiili	bakış	girdi ismi
bil-	işlem fiili	bilgi	işlem ismi
kork-	çıktı fiili	korku	çıktı ismi
sev-	çıktı fiili	sevgi	çıktı ismi

Mental isimlerin mental fiillerle tek bağlantısı yukarıda anlatılan biçimsel ve anlamsal ilişkiler değildir. Bunun sebebi isim kökenli mental fiillerdir. Her zaman mental fiilden mental isme geçiş söz konusu değildir. Bazı durumlardan mental isimlerin aldıkları eklerle mental fiile dönüştüğü görülür. Diğer bir ifadeyle aslında mental süreçte bir noktanın adı olan kelime aldığı isimden fiil yapma ekleriyle mental fiile dönüşebilmektedir. Bu da yine mental fiiller ile mental isimlerin bağlantılı olduğunu gösteren diğer bir durumdur. Örneğin “kuşku” kelimesi tek başına duygu belirten bir mental isimdir. Bu kelime alacağı -IA+n ekiyle “kuşkulan-” biçiminde bir mental fiile dönüşebilecektir. Yani kimi durumlarda mental isimden mental fiil türetmek de mümkündür:

Mental İsim	Mental Fiil
gurur	gururlan-

hatır	hatırla-
his	hislen-
kuşku	kuşkulan-
mızımız	mızımızlaş-

Bunlara ek olarak bazı kelimelerde mental isim-mental fiil ilişkisinin çok basamaklı ve geçiş gösteren özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Örneğin, *duy-* bir mental fiildir ve aldığı *-gU* ekiyle *duygu* şeklinde bir mental isme dönüşür. Bu isim yine *-IA-n* morfeplerini üzerine alarak *duygulan-* şeklinde tekrar mental fiil hâline gelebilir:

Mental Fiil	>	Mental İsim	>	Mental Fiil
duy-	>	duygu	>	duygulan-
bil-	>	bilgi	>	bilgilen-

Benzer şekilde Türkçenin kelime türetme yeteneği çerçevesinde mental fiilden başka bir mental fiile geçiş tamamlandıktan sonra o kelime tekrar mental isim olarak yeni mental isimlere dönüşebilecek özellikte bulunabilir:

Mental Fiil	>	Mental Fiil	>	Mental İsim	>	Mental İsim
sev-	>	sevin-	>	sevinç	>	sevinçli

İşte tüm bunlar göstermektedir ki mental isimler ve fiiller birbirlerine sıkı bir ilişki içerisinde bağlantılıdır. Mental fiillerin ve mental isimlerin çeşitli olasılıklar (mental isimden mental fiil, mental fiilden mental isim ondan da tekrar mental fiil vb.) doğrultusunda birbirlerine dönüşebildiği görülmektedir. Bunun temel sebebi mental süreç adı verilen kümenin değişmez elemanı olmalarıdır. İsim de olsa fiil de olsa mental süreç kümesinin içerisine giren bu kelimeler, sürecin anlam alanını oluşturan kilit taşları vazifesindedir.

2.1.2. Kalıcı İsim Olabilme

Türkçede her fiil çeşitli ekler alarak isimleşebilmektedir. Ancak isimleşen her fiil kalıcı isim hâline gelmez. Sözlükselleşme süreci neticesinde kalıcı isim hâline gelenler genelde sözlüklerde madde başı olarak da yer alabilmektedir.

Fiil	Geçici İsim	Kalıcı İsim
koş-	koşmak, koşan	koşu
yürü-	yürümek	yürüyüş
yaz-	yazmak, yazan	yazı
zıpla-	zıplamak	Ø

Yukarıdaki örneklere bakıldığında her türden fiilin bir şekilde geçici isim yapılabildiği ancak o hareketin adı hâline gelerek kalıcı isme dönüşmediği görülmektedir.

Kelimelerin sınıflandırılmasında ulamsal (kategorik) yaklaşım yerine işlevsel yaklaşımı benimseyen araştırmacılar soruna ortaya koydukları kuram çerçevesinde çözümler geliştirmişlerdir. Örneğin bağımsal dil bilimi, sözcüklerin dizisel bağlamda girdikleri ulama göre değil; dizimsel düzlemde oluşturdukları bağımlılıklara, bir başka ifade ile cümle içinde üstlendikleri işleve göre değerlendirmesini önerir. Bu yaklaşım “sözlüksel” olanla “söz dizimsel” olanının ayrılmasını zorunlu kılmaktadır (Börekçi ve

Tepeli 2013: 94). Bu bakımdan ele alındığında bir kelimeye *mental isim* denmesi için öncelikle *sözlüksel* bağlamda ele alınması gerekmektedir. Söz dizimsel bağlamda yalnızca “bağlam” etkisiyle sözlüksel seviyede mental isim olarak anılamayan bir kelime mental isim konumuna girebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi mental isimlerin sınırlarını belirleyen temel özellik onun *sözlüksel öge* hâline gelebilmiş olmasıdır. Keza Türkçedeki her türden fiili isimleştirmek zaten mümkündür. En temel olarak her fiilin sonuna *-mAk*, *-mA* ve *-(I)ş* gibi ekler eklendiğinde fiil isimleşmiş olmaktadır. Ancak bir mental fiilin mental isme dönüşmesi için yalnızca bu ekleri alması yeterli değildir. Fiilin isimleştikten sonra sözlükselleşme sürecini aşarak madde başı hâline gelmesi ya da madde başı olabilecek niteliğe bürünmesi gerekmektedir.

Mental Fiil	İsimleşmiş Fiil (Geçici İsim)	Mental İsim (Kalıcı İsim)
ağrı-	ağrımak	ağrı
anla-	anlama, anlamak	anlayış
bil-	bilme, bilmek	bilgi, biliş
bozul- “içerlemek”	bozulmak, bozuluş	bozuk “kızgın, sıkıntılı”
buna-	bunamak	bunak
düşün-	düşünme, düşünmek	düşünce
kork-	korkmak	korku
sev-	sevme, sevmek	sevgi
tak- “biriyle olumsuz olarak uğraşmak”	takmak, takış	takık “kafaya takmış”
utan-	utanmak	utanç

*Tabloda yalnızca mecaz anlamlı fiillerin ve isimlerin yanında açıklama yapılmıştır.

Yukarıdaki örneklere bakıldığında mental fiil kümesinde yer alan her fiilin geçici isimleşerek fiilin adı hâline geldiği görülebilmektedir. Burada her mental fiilin kalıcı isimleşerek mental isim kategorisini de işaretleyip işaretlemeyeceği sorusu akıllara gelebilir. Türkçede bazı mental fiillerin isimleşmesinin *geçici* olduğu, *kalıcı* seviyeye geçmediği görülmektedir.

Mental Fiil	İsimleşmiş Fiil (Geçici İsim)	Mental İsim (Kalıcı İsim)
ada-	adamak, adanış	adak*
aldan-	aldanmak	Ø
alın-	alınmak, alınış	Ø
bayıl-	bayılmak	baygın*
cay-	caymak, cayma	Ø

Yukarıdaki örneklerden mental fiil olarak kullanım sahasına çıkmış her kelimenin isimleşme sürecinin *kalıcı isim* aşamasına geçmediği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle her mental fiilin mental isme geçmediği görülmektedir. Bunun da temel nedeni sözlükselleşme sürecinin bazı mental fiillerde isim yönünde işlememiş olmasıdır. Yukarıdaki örneklerde yer alan *adak* ve *baygın* gibi kelimeler *kalıcı isim* olarak kullanılabilir olsa da morfolojik olarak kendi kökü olan *ada-* ve *bay-* fiilleriyle anlamsal olarak arada mental süreç bakımından bir bağ bulunmamaktadır.

Mental süreç neticesinde dil bağlamında kendisine *mental isim* olarak yer bulan kelimelerin her zaman bir *mental fiilden* türediğini söylemek güçtür. Kısaca her mental

filin kalıcı isimleşmiş mental fiil şekli yoktur. Bu nedenle mental isimlerin geçici isimlerden oluşamayacağı, kalıcı isimlerin yalnızca bu bağlamda değerlendirilebileceği bir ölçüt olarak görülmektedir.

2.1.3. Mental Süreçte Bir Noktayı/Olguyu/Kavramı İfade Etme

İnsan çevresinde gerçekleşen değişiklikleri, olayları ve çevresinde bulunan varlıkları, kavramları algılama sürecinin başlatıcısı olan duyu organlarıyla zihinsel evrenine aktarır. Aktarılan bu bilgiler insanın zihin dünyasında birtakım değişikliklerin başlatıcısı olmuş olur. Zihinsel faaliyetin tümünü ifade eden *mental süreç* içerisinde dil boyutunda fiillerle ve isimlerle ifade edilen bölümler barındırır. Nasıl ki fiiller evrende yer alan olgu, nesne ve kavramların hareketlerini anlatan kelimeler ise isimler de bu evrendeki yer alan olgu, nesne ve kavramların doğrudan kendisini ifade etmektedir. İşte mental süreçte yer alan hareketler *mental fiiller* ile *olgu*, *nesne* ve *kavramlar* ise *mental isimler* ile dil boyutunda kendisine yer bulur.

Mental fiil, zihinsel hareketin doğrudan kendisini ifade ederken mental isim ise mental süreç içerisinde doğrudan bir kavramın olgunun ya da soyut bir varlığın kendisini ifade eder. Örneğin, *düşün-* fiili hareketin kendisini ifade eden bir dil ögesidir. *Düşünmek* ise geçici bir isim olarak *düşün-* fiilinin bağımsız morfem hâline isim boyutunda gelmesini sağlar. Ancak *düşünmek* geçici isim olması açısından mental isim değildir. *Düşünce* kelimesi ise *düşün-* hareketiyle ortaya çıkmış, doğrudan mental süreçte kendisine yer bulan bir kavramın adıdır ve açık bir *mental isimdir*. *Düşünce* kelimesinin doğrudan bir kavramın adı olması, mental süreçte belirli bir noktayı işaretlemesi onun mental isim olduğunun bir göstergesidir. Bununla birlikte *düşünce* kelimesinin aynı zamanda sözlüksel kalıcı bir öge olması onun yine mental isim olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Bunlarla birlikte mental isim cinsinden olan kelimelerin mental süreçte işaret ettiği kavram, olgu ya da nokta bireyin kendi iç dünyasında yer alabileceği gibi iç dünyanın dışında olan ancak mental süreçle anlam kazanan bir nitelikte de olabilir. Örneğin, *üzgün* ve *üzüntü* kelimeleri düşünüldüğünde “üzgün” ifadesi kişinin kendisini duygu durumuna göre niteleyen bir kelimeyken “üzüntü” ise bu duygunun doğrudan kendisinin adıdır. Ancak her iki durumda da sürecin bir noktasının adı olduğuna göre mental isim olarak ele almak mümkündür.

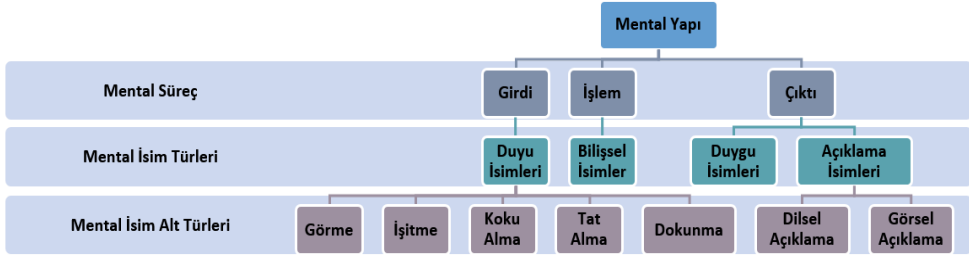
Yukarıdaki hususlar bütüncül bir bakışla göz önüne alındığında mental isimlerin süreç içerisinde bir nokta, olgu ya da kavram ile doğrudan ilgili olduğu görülmektedir.

2.2. Mental İsim Türleri

İnsanın algılama sürecini işletmesi ile başlayan mental süreç, kendi içerisinde çok sayıda unsur barındırmaktadır. Algılamayı sağlayan duyu organları ile alınan bilgi, zihne aktarılarak orada bir konum elde eder. Buna ek olarak bu bilgi zihinde daha önce kaydedilmiş bilgilerle etkileşime girebilir. Bu işlem sonucunda zihinde birtakım bilgiler *kavranmış* olur. Kavranma işlemi tamamlanan bilgiler, davranış olarak dış dünyada fark edilebilir, başkaları tarafından görülebilir hareketlere ya da olgulara dönüşebileceği gibi dış dünyada fark edilemeyecek yalnızca kişinin kendi içinde bireysel olarak hissedebileceği hareket ya da olgulara da dönüşebilir. Burası mental

sürecin son basamağında yer alan çıktı işlemdir. İşte bu süreç içerisinde yer alan tüm bu basamaklardaki görülebilir ya da görülemez kavram ya da olgular dil içi dünyada mental isimlerle ifade edilir.

Mental fiillerde olduğu gibi mental isimlerde de bilgi akışının temel alındığı dolayısıyla mental sürecin odakta bulunduğu bir sınıflandırma temel alınarak *mental süreç temelli mental isim sınıflandırması* yapmak mümkündür. Bilginin zihne girmesi, işlenmesi ve dönüt sağlaması sürecinin temel alındığı *girdi, işlem, çıktı* basamağı temelinde Hirik (2018: 38) tarafından verilen *mental fiil sınıflandırmasını mental isimler* için de tatbik etmek mümkündür.

Şekil 2. Mental İsim Türleri

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere *mental isimler* içinde bulunduğu süreç temelinde *duyu isimleri, bilişsel isimler, duygu isimleri, açıklama isimleri* gibi türlere sahiptir. Buna ek olarak bu türlerin alt türleri de duyu isimleri için *görme, işitme, koku alma, tat alma* ve *dokunma* bildiren isimler, açıklama isimleri için ise *dilsel açıklama* ve *görsel açıklama* olarak alt türlere sahiptir.

2.2.1. Duyu İsimleri

Bütüncül bir sisteme sahip olan mental süreç, başlangıcında duyular ile algılama; bitişinde duygular ya da dil ile açıklama içeren bir yapıdadır. Arkonaç, algılamanın duyu organlarınca taşınan verilerin örgütlenip yorumlanarak insanın çevresindeki nesne ve olaylardan oluşan uyaranlara anlam verme süreci olarak tanımlamaktadır (Arkonaç 1998: 65). Fiil ile ilgili çalışmasında duyu fiillerinin mental etkinliğin gerçekleşmesi için gerekli olan girdilerin toplanması işlerini gösterdiğini belirten Yaylagül, duyuların idrak etme sürecinin başlatıcısı olduğunu ifade etmektedir (Yaylagül 2005: 24).

Duyular aracılığı ile çevresinde yaşanan, gerçekleşen olayları algılayan kişi anlık ya da uzun zamanlı zihinsel süreç gerçekleştirir. Ayan ve Türkdil, kişinin önce gördüğüne, sonra duyduğuna, daha sonra kokladığına, tat aldığına ve en sonunda dokunduğuna inandığını belirtir (2014: 26). Çevreyi algılama araçları olan duyuların dil boyutunda ifade edildiği fiil ve isim cinsinden kelimeler bulunur. İsim cinsinden olan kelimeler mental süreç içerisinde *duyu isimleri* olarak görev yapar. Mental süreçte *duyu isimleri* olarak ele alınabilecek bazı kelimeler şunlardır: *bakış, görüş, gözetim, duyuş, duygu, tat* vb.

Mental süreçte yer alan duyu isimlerinin bir kısmı doğrudan kişinin iç dünyasındaki bir noktaya gönderme yaparken bir kısmı ise dış dünyada yer almasına karşın mental süreçle anlam kazanan varlıkları, kavramları ifade etmektedir.

- *Ali denize doğru bakıyordu.*
- *Ali bana bir bakış attı.*

Yukarıda örneklerde mental süreçte *görme* duyusu ile ilgili olarak *bak-* fiili ile ilişkili ve sözlük ögesi olan *bakış* mental isim olarak değerlendirilir.

(1) *Müziğin sesi tam duyulmuyordu.*

(2) *Öğrencilerin bilgi, beceri ve duyuş sahibi olmaları beklenir.*

İşitme duyusunun bir unsuru olan *duy-* fiili ile ilişkili olarak “sezme, sezış” anlamlarına gelebilecek *duyuş* sözcüğü yukarıdaki örnekte açık bir mental isim olarak görev yapmaktadır. Bu örneklere ek olarak tat alma duyu ismi olarak *tat*, koku alma duyu ismi olarak *koku* kelimelerini vermek mümkündür.

Duyu bildiren isimlerin fiillerde olduğu gibi birbirleri yerine kullanılabilirdiği, aktarılabilir özellik gösterdiği de dikkat çekici bir diğer durumdur. Viberg (1983), duyu fiillerinin sık kullanılan kelimeler olduklarından hareketle anlam alanlarının genişlediğini belirterek *gör-*, *işit-*, *dokun-*, *tat al-*, *kokla-* fiillerini en tipik duyu fiilleri olarak vermiştir.

(3) *Adamın dediklerini **duyuyor** musun!*

(4) *Adamın dediklerini **görüyor** musun!*

(5) *Haberlerde yeni düzenleme ile ilgili söylenenleri **gördün** mü?*

Yukarıda yer alan (3) ve (4) numaralı cümlede yer alan mental fiillerin özellikle günlük konuşma dilinde birbirleri yerine oldukça rahat bir şekilde kullanılarak birbirlerini ikame ettikleri görülmektedir. (5) numaralı örnekte de yine *gör-* fiilinin *duy-* fiili yerine kullanılabilirdiği görülmektedir. Mental duyu fiillerinde ortaya çıkan bu durum benzer şekilde mental duyu isimleri için de geçerlidir.

(6) *Kokuyu duydun mu?*

(7) *Bana karşı olan bakışı hissediyorum.*

Yukarıdaki (6) numaralı örnekte *koku* mental ismi *duy-* fiili ile birlikte kullanılmaktadır. Oysa *duy-* fiili işitme duyusu ile ilgiliyken *koku* ismi ise *koku alma duyusu* ile ilgilidir. Burada *duy-* fiilinin *hisset-*, *algıla-* gibi anlam alanına yönelik olarak “koku alma” duyusuyla ilgili süreçte *koku* mental ismine yöneldiği anlaşılmaktadır. (7) numaralı örnekte ise *bakış* sözcüğü mental bir isim olarak *görme* duyusunun anlam alanından ayrılarak *düşünce* anlamına gelmiş ve *bilişsel isim* türüne dönüşmüştür. Bu cümle “Bana karşı olan **düşünceyi** hissediyorum.” şeklinde ifade edildiğinde anlam alanında bir değişiklik olmamaktadır.

2.2.2. Bilişsel İsimler

Bilişsel isimler mental sürecin ikinci basamağı olan *işlem* basamağında yer alan isim cinsinden kelimeleri ifade etmektedir. Bu sürecin *işlem* basamağı genelde

dışarıdan gözlemlenemeyen, yalnızca deneyimcinin kendisinin hissedebileceği birtakım olgu, kavram ve hareketleri içerir. Bir başka ifadeyle işlem basamağının deneyimlenmesi sırasında birey yalnızdır. Dolayısıyla bu basamakta gerçekte bazı olayları ve kavramlar zihindeki bu işlemleri ve işlemler ile ortaya çıkan olguları dil boyutunda ifade eder. Nasıl ki *kavra-*, *anla-*, *bil-*, *öğren-*, *düşün-* gibi fiiller bu sürecin fiil bağlamında üyesi ise *kavrayış*, *kavram*, *anlam*, *anlayış*, *bilgi*, *düşünce* gibi isimler de *bilişsel isim* olarak üyeleri oluşturur.

Koptagel-İlal, her yaşantının daha sonraki yaşantılar üzerinde etkisi olduğunu belirterek öğrenmenin yeni bir şeyler edinmeye yönelik süreçken, belleğin öğrenilen şeyleri kendinde tutmak ile ilgili olduğunu ifade etmektedir. Bellek bu nedenle geçmiş ile sürekli bir etkileşim içerisinde (1984: 164). Bu açıdan bilişsel isimler yeni öğrenme süreçleri ve öğrenilerek zihinde tutulan her şeyle ilgili her çeşit ismi ifade eder. Mental isim bağlamında şu kelimeler bilişsel isimler olarak ele alınabilir: *anlam*, *anlayış*, *bilgi*, *çıkarım*, *ezber*, *güdü*, *inanç*, *ispat*, *kabul*, *kavram*, *kavrayış*, *hatır*, *yanılgı*, *yorum* vd.

Kısaca işlem basamağı, algılama süreci sonrası edinilen bilginin zihinsel işlemlere tabi tutulduğu ve mental sürecin burada sona erdiği ya da bir sonraki basamak olan çıktı safhasına aktarımının yapıldığı mental kısım olarak tanımlanabilir. Bu kısımda gerçekte bütün zihinsel varlıklar da *mental isimler* ile (*anla-*, *kavra-*, *düşün-* vb.) ifade edilebilmektedir. Bu mental isimler *bilişsel isim* kısmında yer almaktadır.

2.2.3. Duygu İsimleri

Çıktı basamağının *açıklama isimleri* ile birlikte oldukça önemli ve birçok *isim* içeren üyesi *duygu isimleridir*. Duyguların anlamlı hâle gelmesinde zihinsel süreç önem arz etmektedir. *Bilişsel kuram* bu sürece dikkat çekmektedir. İnsan bedeninde meydana gelen bazı fizyolojik değişimler ve içinde bulunan durumu algılama ve düşünme arasında bir etkileşim olduğu araştırmacılarca ifade edilmiştir (Crooks ve Stein 1991: 361). Duygular, biliş ve davranışı etkileyen ve uyumsal fonksiyonları olan temel bir faktör olarak da kabul edilip bir uyarının yol açtığı genel bir uyarılma hâlinin bilişsel süreçler tarafından değerlendirilmiş şekli olarak da incelenmiştir (Er vd. 2008: 2).

Mental sürecin çıktı basamağı, algılanarak girdi ve işlem aşaması tamamlanan, en sonda bir dönütün ortaya çıktığı basamaktır. Bu basamağın en temel özelliği zihinsel süreçte yaşanan tüm mental olayların gözlemlenebilir ya da anlaşılabilir bir dönüt ile üçüncü kişiler tarafından fark edilebilir duruma gelmesidir. Ayrıca bu basamakta duygu ve düşüncelerin çeşitli yollarla ifade edilebildiği belirtilebilir. Bu durumda, çıktı basamağında *duygular* ve *düşünceler* olmak üzere iki farklı çıktıdan bahsetmek mümkündür. Duygu çıktıları dilde *duygu fiilleri* ve *duygu isimleri* ile kendisine yer bulmaktadır.

Duygu isimleri duyu organları aracılığı ile algılanan verilerin zihinde başka bir veri ile eşleşip eşleşmemesi neticesinde ortaya çıkan durumları anlatan ifadeler olduğu söylenebilir. Çünkü duygu denen kavramın çıktıya dönüşmesi için zihinde daha önce birtakım verilerin depolanmış olması gerekir. Yaylağül, eylemi gerçekteşiren kişinin geçmişte içinde bulunan duruma benzer bir durum içinde bir şeyle karşılaştığında

daha sonra da benzer tepkiyi vereceğini ifade etmektedir (2005: 30). Duygusal tepkilerde deneyimlerin önemli bir etkisi vardır. Daha önce hiç karşılaşmamış veya öğrenilmemiş durumlar kişiyi ürkme, korkma temelli duygusal tepkilere yöneltebilir. Çünkü insan için bilinmeyen de tehlikelidir (2010: 103).

İnsanın temel duygularından olan *sevinmek*, *üzülmek*, *korkmak* gibi çıktılar daha önce kayıtlı olan verilerin daha sonra zihne giren verilerle tetiklenmesi neticesinde açığa vurulur. Bu açığa vurum neticesinde de *sevinç*, *üzüntü*, *korku* gibi dil boyutunda mental isim, alt kategori olarak da *duygu ismi* olan kelimeler ortaya çıkar.

Türkçede duygu ismi olarak değerlendirilmesi mümkün kelimelerden bazıları şunlardır: *beklentî*, *dargın*, *duygu*, *gam*, *gergin*, *hırs*, *his*, *hüzün*, *iğrenç*, *kırgın*, *korku*, *mutlu*, *sevgi*, *şaşkın*, *üzüntü*, *üzgün vb.*

2.2.4. Açıklama İsimleri

Algılama ile başlayıp işlem basamağında bilişsel devrede devam ederek çıktı safhasında duygu konumunda kendisine yer bulan sürecin dönütleri, aynı zamanda açıklama basamağında üçüncü kişiler tarafından görülebilecek/anlaşılabilecek nitelikte görmek mümkündür. Mental süreç neticesinde genelde istemli bir şekilde dönüt verilmesi *dilsel açıklama*; yine her zaman olmasa da genelde istemsiz dönüt verilmesi ise *görsel açıklama* olarak ele alınabilir. Örneğin, *söyle-/ söylem*, *söz*; *anlat-/anlatım*, *anlatı*; *açıkla-/açıklama* gibi örnekler *dilsel açıklama* kategorisinde fiil ve isim cinsinden kelimeler olarak ele alınabilir. Bu kelimelerde ortak yan, mental süreç sonunda kişinin istemli bir şekilde *dilsel açıklama* yapmasıdır. Daha kısa bir ifadeyle *dilsel açıklama* kelimelerinde bilinç doğrudan devrede olarak dönüt verilmiş olur. Bunun dışında bazı durumlarda mental süreç neticesinde kimi zaman istemli bir dönüt verilmez. Ancak sonuçta dönüt ortaya çıkmış olur. Örneğin *şimar-/şimarık*, (*utancından*) *kızır-/kızarıklık* gibi kelimeleri de görsel açıklama bildiren kelimeler olarak ele almak mümkündür. Bu kelimelerin anlam alanlarında istemli bir dönüt yoktur.

Türkçede dilsel açıklama bildiren isimler oldukça esnek bir yapıya sahiptir. Türkçede şu isimler açıklama isimleri içerisinde *dilsel açıklama* kategorisinde değerlendirilebilir: *aktarım*, *anlatı*, *bildiri*, *deyiş*, *dilek*, *konuşma*, *kurgu*, *kıvrak*, *övgü*, *sövgü*, *söz*, *söylem vb.* Görsel açıklama isimleri olarak ise *afal*, *ala* (alar- ile ilişkili), *acayip* (acayıpleş- fiili ile bağlantılı), *esrik* (esir- ile bağlantılı), *gülücük*, *şimarık*, *kızarıklık vb.* isimler değerlendirilebilir.

3. Sonuç

Dil, evrende yer alan her türlü varlığı nitelene konusunda sistemli ve gelişmiş bir yapıya sahiptir. Nesnelere, kavramlar, olgular ve bunların hareketleri dilde çeşitli kelimelerle kendisine yer bulmaktadır. Somut ya da soyut her varlık, dilin imkânları doğrultusunda ifade edilir. Dilin evreni ifade edebilir mahiyete gelmesinde en önemli görev elbette ki *düşünceye* aittir. Birbirine sıkı sıkıya bağlı iki kavram olan dil ve düşünce birbirlerini doğrudan etkileyerek işlevlerini yerine getirirler. Düşünce dilin ortaya çıkmasını sağlarken dil de düşüncenin ana maddesi hâlinindedir. Düşünce sisteminin üyeleri de yine dilin üyeleri ile anlaşılır hâle gelir.

İnsanın duyu araçlarıyla çevreyi algılama sürecini başlatır ve bu aşamadan itibaren düşünsel bir süreç başlar. Çevresini algılamaya başlayan insan bu kez anlama ve anlamlandırma safhasında içinde bulunulan süreci nitelendirme amacı taşıyarak bu süreçteki üyeleri dil boyutuna aktarır. Bu düşünsel süreçte çeşitli üyeler vardır. Bu üyelerin kimileri hareketin kendisi iken kimileri ise hareketin gerçekleştiği kavram/nesne/olgu şeklindedir. Bahsi geçen bu düşünsel süreçte yer alan üyeler dilde fiil ya da isim cinsinden kelimelerle ifade edilir. Bir başka deyişle düşünsel sürecin üyeleri mental fiil ya da mental isimlerle dilde nitelenir hâle gelir. Hem dış dünyayı hem de iç dünyasını niteleme ihtiyacı hisseden insan, mental fiil ve isimler aracılığı ile kendi iç dünyasını dış dünya tarafından anlaşılabilir kılma çabası güder.

Dış dünyayı ifade eden kelimeler çeşitli çalışmalarda farklı ölçütler bağlamında tasnif edilmiştir. Bugün hâlen yeni kelime tasnifleri de yapılagelmektedir. Aynı şekilde insanın iç dünyasını ifade eden kelimeler de çeşitli araştırmalarda tasnif edilmiştir ve yeni tasnif çalışmaları bu bağlamda da devam etmektedir. Son zamanlarda yapılan çalışmalarda anlam temelli tematik kelime sınıflandırmalarının daha ağırlıklı olduğu kelime dünyasının en ufak detaylarına kadar sınıflandırılmaya gayret edildiği görülmektedir. Tam da bu noktada iç dünyasını etraflıca betimlemek isteyen insanın bu iç dünyasını yansıtan kelimelerden bir türünün de mental isimler olduğu açık bir şekilde ifade edilebilir.

Mental fiil türlerinin isim karşılığı olarak düşünülebilecek olan mental isimler, kendi içlerinde birtakım özel ölçütler barındırmaktadır. Bu ölçütler *mental fiiller ile bağlantılı olma, mental süreçte bir noktayı/olguyu/kavramı ifade etme* ve *kalıcı isim olma* olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte mental fiillerle bağlantılı olarak mental isimlerin de kendi içinde türleri olduğu bu türlerin mental süreç temelli *girdi, işlem* ve *çıkı* basamaklarından oluştuğu söylenebilir. Girdi basmağı *duyu isimleri*; işlem basamağı *bilişsel isimleri*; çıkı basamağı ise *duygu isimleri* ve *açıklama isimleri* şeklinde sınıflandırılmaktadır. Dolayısıyla mental fiillerin ve mental isimlerin paylaştığı özniteliklerin birçok açıdan benzer olduğu söylenebilir. Bu da bu iki türün sözlüksel bütünlük içerisinde hareket ettiğini ve ilişkili olduğunu göstermektedir.

Türkçe, en eski dönemlerden bugüne mental kelime türleri bağlamında oldukça çeşitli malzemeler sunmaktadır. Türkçenin sunduğu bu dil malzemelerinin anlam alanları düşünsel sürecin en ince detayına kadar nitelendirilebilmesine olanak tanımaktadır. Mental isimler de Türkçenin takip edilebilen en eski dönemlerinden bugüne değin dil içerisinde kendisine yer bulmuştur. Mental isimlerin çeşitliliği ve özelliği, Türkçenin soyut kavramları ifade edebilme yeteneğinin gelişmişliğini göstermesi bağlamında önem taşımaktadır.

Kaynakça

- ARKONAÇ, Sibel A. (1998). *Psikoloji-Zihin Süreçleri Bilimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- ARNAZAROV, Seyitnazar (2004). “Türkmen ve Türkiye Türkçesinin Ortak Fiillerinin Anlam Bakımından Genel Bir Mukayesesi”. *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 193-219.
- AYAN Ekrem ve TÜRKDİL Yakup (2014). “Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Görme Duyu Fiilleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/35: 26-41.

- BANGUOĞLU, Tahsin (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema (2011). "Türk Dilinde Fiil ve Fiil Çekimi". *Türk Gramerinin Sorunları I-II Toplantı Bildirileri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema (1996). *Ali Şîr Nevâyî Muhâkemetü'l-Lugateyn İki Dilin Muhakemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BIBER, Douglas; CONRAD, Susan; LEECH, Geoffrey (2003). *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*, Pearson Publishing
- BOZ, Erdoğan (2020). "Türkiye Türkçesinde Sözcük Türleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi". *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 1-10.
- BÖREKÇİ Muhsine ve TEPELİ Yusuf (2013). "İşlevsel Dilbilim Yaklaşımıyla Türkçede Sözcük Türleri Üzerine". *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2(7): 93-102.
- CHAFE, Wallece L. (1970). *Meaning and the Structure of Language*. Chicago: University of Chicago Press.
- CHOMSKY, Noam (2001). *Dil ve Zihin* (Çev. Ahmet Kocaman). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- CROOKS, Robert; STEIN Jean (1991). *Psychology: Science Behaviour and Life*. 2. Baskı. Fort Worth.
- DANKOFF, Robert; KELLY James (1982). *Mahmud al-Kaşgarî Compendium of the Turkic Dialects (Divân Lugât at-Turk)*. Harvard University Press.
- DELİCE, H. İbrahim (2012). "Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir?". *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/4: 27-34.
- DENY, Jean (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* (Çev. Ali Ulvi Elöve). İstanbul: Maarif Vekâleti.
- DINNEEN, Francis P. (1995). *General Linguistics*. Washington: Georgetown University Press.
- DORNSEIFF, Franz (2004). *Der Deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. De Gruyter.
- DOWTY, David R. (1979). *Word Meaning and Montague Grammar*. London: D. Reidel Publishing Company.
- ER, Nurhan; HOŞRIK, Evren; ERGÜN, Handan; ŞERİF, Moustafa (2008). "Duygu Durum Değişimlemelerinin Otobiyoğrafik Bellek Üzerindeki Etkileri". *Türk Psikoloji Dergisi*, 23 (62): 1-13.
- ERDEM, Mevlüt; SARI, Mustafa (2010). "Sözcük Türlerinin Sözcük Öbekleriyle İlişkisi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/4: 321-335
- ERGİN, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- FAKİRULLAHOĞLU, Muhammed Ali İsmail (2016). *Kırgız Türkçesinde Duygu Fiilleri*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FILLMORE, Charles J. (1971). "Some Problems for Case Grammar". *O'Brien Report of the 22nd Annual Roundtable Meeting on Linguistics and Language Studies*, 35-56.
- FİLİZOK, Rıza (2005). "Edebiyat Eğitim ve Öğretiminde Terim Sorunu". (<http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=print&sid=60> E.T. 14.12.2020).
- GIVÓN, Talmy (2001). *Syntax: An Introduction I*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- GRÖNBECH, Kaare (2000). *Türkçenin Yapısı* (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin (1992). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HİRİK, Erkan (2018). *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- HİRİK, Erkan; ÇOLAK, Tuğba (2017). “Türkçe Mental Fiillerde ‘Çok Katmanlılık’”. *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 1: 261-268.
- İMER, Kamile, KOCAMAN, Ahmet; ÖZSOY, Sumru. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- JOHANSON, Lars ve Csato Eva. A. (1998). *The Turkic Languages*. London: Routledge.
- KAMCHYBEKOVA Kyial (2010). *Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARATAŞ, Mustafa (2020). *Türkçe ve Felsefe Terimleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- KILINÇ, Esra (2019). *Karahanlı Türkçesinde Duygu Fiilleri*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KOPTAGEL-İLAL, Günsel (1984). *Tıpsal Psikoloji-Tıpta Davranış Bilimleri*. İstanbul: Beta Basım/Yayımlar Dağıtım.
- KORKMAZ, Zeynep (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- LAW, Vivien (2003). *The History of Linguistics in Europe from Plato to 1600*. Cambridge University Press.
- LEVIN, Beth (1993). *English Verb Classes and Alternations a Preliminary Investigation*. Chicago ve London: The University of Chicago Press.
- LYCAN, William. G.; PRINZ, Jesse J. (2008). *Blackwell philosophy anthologies. Mind and cognition: An anthology*. 3rd ed. Malden: Blackwell Publishing.
- LYONS, John (1983). *Kuramsal Dilbilime Giriş* (Çev. Ahmet Kocaman). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖNER, Mustafa; KAYA, Mehmet Y.; ÖZŞAHİN, Murat (2010). “Lehçe-i Tatarî'nin Söz Varlığı Üzerine Bir Deneme”. *Uçenyte Zapiski Tavriçeskogo Natsionalnogo Universiteta im. V. İ. Vernadskogo Seriya “Filologiya Sotsialnye Kommunikatsii”*, T: 23: 9-19.
- ÖZTÜRK, Abdulkadir (2019). *Karay Türkçesinde İsim*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- PALMER, Frank. R. (1968). *A Linguistic Study of the English Verb*. Florida: University of Miami Press.
- RYLE, Gilbert (1949). *The Concept of Mind*. London: Barnes and Noble.
- SARI, İsa (2019). “Algı Fiillerinde Çok Anlamlılık: gör- Örneği”. *Algı'ya Dair*. İstanbul: Kesit Yayınları, 129-160.
- SARIYEV, Berdi ve GÜDER, Nurcan (1998). *Türkmencenin Grameri (II Morfolojiya: Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dünyası Gençlerinin Mahtumkulu Yayın Birliği.
- SAUSSURE, Ferdinand de (1998). *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- SEÇKİN, Kuban (2019). *Eski Türkçede Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SIEMIENIEC-GOLAŚ, Ewa (2005). *Turkish Lexical Content in Dittionario della lingua Italiana, Turchesca*. Kraków.
- ŞAHİN, Savaş (2016). *Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞİRİN USER, Hatice (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Konya: Kömen Yayınları.
- TESNIÈRE, Lucien (1959). *Éléments de Syntaxe Structurale*. Paris: Librairie c. Klincksieck.
- TOPARLI, Recep (2003). *Ed-dürretü'l-Mudhiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- TÜRKDİL, Yakup (2013). *Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Duyu Fiilleri*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UZUN, Nadir E. (2004). *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dil Bilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*. İstanbul: Pandora Kitabevi.
- VENDLER, Zeno (1967). *Linguistics in Philosophy*. Ithaca, N.Y. : Cornell University Press.
- VIBERG, Ake (1983). "The Verbs of Perception: A Typological Study". *Linguistics*, 21: 123-162.
- VIBERG, Ake (2001). "Verbs of Perception", *Language Typology and Language Universals* (Ed: Martin Haspelmath (ed.); Ekkehard König (ed.)), Berlin: de Gruyter, 1294-1309.
- YAYLAGÜL, Özen (2005). "Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2/1: 17-51.
- YAYLAGÜL, Özen (2010). "Türkiye Türkçesindeki Duygu Fiilleri". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7/4: 100-111.
- YENER, Mustafa L. (2007), "Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine". *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2/3: 606-623.
- YILDIZ, Hüseyin (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILDIZ, Hüseyin (2017a). "Türk Dilinde Fiillerin Semantik Sınıflandırılması Problemi". *Littera Turca, Journal of Turkish Language and Literature*, 3/1: 337-362.
- YILDIZ, Hüseyin (2017b). "Eski Uygurcada Göz Fiilleri". *Journal of Old Turkic Studies*, 1: 145-213.
- YILDIZ, Hüseyin (2019). "Eski Uygurcada Bellek Fiilleri". *Türkbilig*, 37: 21-34.
- YILDIZ, Hüseyin (2020). "Eski Uygurcada Mental Fiiller Arası Geçişler Üzerine Notlar". *Gazi Türkiyat*, 26: 105-125.
- ZEKİYEV, Mirfatih. (2002). *Tatar Grammatikası II, Morfolojiya* (Edt. M. Zekiyev). Kazan.